Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto
Jyväskylä University Digital Archive

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.

Author(s): Rautiainen, Matti

Title: Osallisuus ja demokratia koulussa

Year: 2017

Version:

Please cite the original version:

Rautiainen, M. (2017). Osallisuus ja demokratia koulussa. In S. Elo, K. Kaihari, P. Mattila, & L. Nissilä (Eds.), Rakentavaa vuorovaikutusta : opas demokraattisen osallisuuden vahvistamiseen, vihapuheen ja väkivaltaisen radikalismin ennaltaehkäisyyn (pp. 17-20). Opetushallitus. Oppaat ja käsikirjat, 1/2017. http://oph.fi/download/182479_rakentavaa_vuorovaikutusta.pdf

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

OSALLISUUS JA DEMOKRATIA KOULUSSA

Matti Rautiainen

Johdanto

Osallisuus- ja demokratiakasvatuksen perimmäinen tavoite on sitouttaa lapset ja nuoret demokraattiseen yhteiskuntaan. Tiet siihen voivat olla moninaiset, mutta ilman lasten mukaan ottamista aktiivisiksi ja valtaa omaaviksi toimijoiksi se ei ole mahdollista.

Kysymys siitä, kuinka paljon koulun tulisi mallintaa omassa toiminnassaan yhteiskuntaa, on koulutuksen ja kasvatuksen peruskysymyksiä. Suomessa ja laajalti länsimaissa on omaksuttu John Deweyn (1859–1952) ajatus koulusta pienoisyhteiskuntana. Deweyn mukaan koulun tulisi tarjota lapsille mahdollisuus kansalaiseksi kasvamiseen mahdollisimman autenttisesti. Toisin sanoen koulussa tulisi pyrkiä harjoittamaan demokraattista elämäntapaa, jotta lapsista kasvaisi demokratiaan sitoutuneita ja sitä kehittäviä kansalaisia. Demokraattisten toimintatapojen lisäksi elämäntavan ylläpitämiseen liittyvät vahvasti myös demokratian taustalla olevat arvot sekä luottamus, jota voidaan sanoa demokratian sidosaineeksi. Ilman luottamusta ei ole todellista demokratiaa.

Ravistelua demokratian muotoihin

Demokratian ydinajatus on kysyä ja pohtia sitä, kuinka me järjestämme yhteisen elämämme, jotta arvot, joihin uskomme, voivat toteutua ja että kaikilla olisi mahdollisuus hyvään ja onnelliseen elämään.

Suomalaisessa kulttuurissa demokratia on rakentunut ennen muuta edustuksellisten muotojen ympärille, myös koulussa. Oppilaiden laissa taattu toimielin koulussa on oppilaskunnan hallitus, johon useimmissa kouluissa oppilaat valitaan luokittain. Oppilaskunnan hallitus on oppilaiden äänitorvi koulussa, mutta sen asema on riippuvainen koulun johtajasta, joka voi ottaa sen mukaan päätöksentekoon tai antaa pysyä pienempien asioiden, kuten joidenkin koulun juhlien suunnittelijana.

Suomalaiset koulut ovat varsin vahvasti kallellaan valmiiksi luotuihin demokratian muotoihin, jotka yleisesti otetaan kouluissa käyttöön mallin mukaisesti. Uuden opetussuunnitelman nostaessa osallisuuden ja oppilaan aktiivisen roolin kouluyhteisössä keskiöön, koulujen on pohdittava toimintakulttuuriaan uudestaan. Kouluyhteisön tulisi käydä asiaan liittyvä arvokeskustelu, jossa määritellään osallisuuskasvatuksen merkitys kouluyhteisölle, ja tämän jälkeen ratkaista, kuinka edetään. Kun oppilaat otetaan mukaan tähän prosessiin alusta alkaen, ollaan demokraattisen elämäntavan ytimessä.

Muutosta voisi kutsua jopa eräänlaiseksi koulutuksen kolmanneksi reformiksi. Kun ensimmäisessä koulureformissa annettiin mahdollisuus koulutukseen (1860-luku ja kansakoulu-uudistus), toisessa reformissa koulutus tasa-arvoistettiin (peruskoulu, 1970-luku). Kolmannessa, vuodesta 2016 alkaen toteutettavassa reformissa tasa-arvo viedään askel

eteenpäin niin, että osallisuuskulttuuria vahvistamalla oppilaista tulee tasa-arvoisempia kouluyhteisön jäseniä, mikä edellyttää toimintakulttuurin muutosta.

Demokratia ja sen vaaliminen vaatii kouluyhteisöltä ajan antamista yhteisille keskusteluille, yhteiselle kehittämiselle ja näiden myötä syntyville toimintatavoille. Tämä ei tarkoita edustuksellisen demokratian hylkäämistä vaan sen rinnalle nousevia, kouluyhteisöstä syntyviä muotoja, jotka eivät ole erillisiä toimintoja vaan osa koulun normaalia arkea.

Muutoksen kolme peruskiveä

"To think what we are doing" on filosofi Hannah Arendtin (1906-1975) esittämä perusajatus ja uteliaisuuden (tutkimisen) ydin hänen teoksessaan The Human Condition (suom. Vita Activa), jossa hän tarkastelee ihmisyhteisöjen elämää. Miksei tämä Arendtin esittämä ihmiselämää koskeva perusajatus voisi olla yksi kouluyhteisön perustehtävistä? Jotta tämä toteutuisi kouluyhteisön on kiinnitettävä huomiota seuraaviin asioihin.

1. Kouluyhteisön jäsenten välillä tulee vallita luottamus ja arvostus toisia kohtaan. Vaikka koulussa valtasuhteet opettajien ja oppilaiden välillä ovat epätasa-arvoiset, luottamus on eri asia. Se on muun muassa sitä, että oppilas kokee, että hänen kokemuksensa, näkemyksensä ja perustellut mielipiteensä ovat arvokkaita, vaikka ne olisivat vastakkaisia päätöksen kanssa. Demokratiaan kasvaminen on myös kasvamista pettymyksiin ja kompromisseihin. Lapset ja nuoret hyväksyvät tämän, jos he saavat kokemuksen kuulluksi tulemisesta ja ymmärtävät tehtyjen päätösten perustelut. Luottamuksen saamiseen ei ole muuta tietä kuin oppilaiden ottaminen mukaan yhteisön kehittämiseen antamalla heille vastuuta.

2. Vastuun antaminen johtaa kokeilemiseen ja sitä kautta sekä onnistumisiin että epäonnistumisiin. Demokratian ydin perustuu kokeiluille, joissa haetaan ihmisten kesken parasta mahdollista toimintamallia yhdessä elämiseen ja päätöksenteosta sopimiseen. Paras mahdollinen tapa on aina suhteessa siihen, ketkä yhteisön muodostavat ja mihin yhteisö pyrkii.

Osallisuuden ja demokratian muodot määrittyvät näin kokeilujen kautta uudestaan, tai ainakin niiden tulisi määrittyä niin. Demokratian kehittäminen ja vaaliminen sekä laajemman osallisuuskulttuurin luominen ovat lähtökohtaisesti vaikeita, koska kyse on koko yhteisön asioista ja niistä päättämisestä. Tämän osoittaa demokratian historia. Niinpä meidän tulee olla armollisia myös epäonnistumisille, sillä ne ovat demokraattisen elämäntavan ydintä – demokratian elämistä todeksi.

3. Keskustelu on demokratian perusilmentymä. Demokraattiset perusoikeudet eli sanan ja mielipiteen ilmaisemisen vapaus ovat länsimaisen yhteiskunnan "pyhimpiä" oikeuksia, sillä ne mahdollistavat eri näkemysten esiin tulemisen eli keskustelun ja näin yksilöiden yhteiskunnallisen vapauden. Demokratia muodostuu sopimuksista, joita ovat muun muassa lait, tavat ja normit. Sopimuksia edeltää aina keskustelu, joko eduskunnassa, julkisella foorumilla tai eri yhteisöissä. Keskustelun myötä ihmiset muodostavat yhteisöjä ja siksi aktiivisen ja vaikuttamaan pyrkivän keskustelun harjoittelu on yhtä tärkeää kuin toista arvostavan, kunnioittavan ja kuuntelevan asenteen harjoittaminen. Mikäli koulu ei tätä tee, se ei edistä oppilaiden kykyä toimia itse aktiivisena yhteiskunnallisena keskustelijana, eikä tarjoa työkaluja ymmärtää muiden ihmisten välistä keskustelua. Tällöin yksilön kasvu yhteisönsä jäseneksi hankaloituu, koska hän saattaa kokea sitoutumisen sijaan jäävänsä ulkopuoliseksi.

Digidemokratia

Pienessä yhteisössä demokratian alkumuoto eli yhteen tilaan kokoontuminen on edelleen toimiva muoto, eikä sen lumo ole kadonnut mihinkään. Muut demokratian muodot mallintavat sen ideaa eli yhteen kokoontumista, keskustelua ja kykyä päätöksentekoon koskien yhteisiä asioita. Viime vuosien aikana myös digitaalinen maailma on tullut yhdeksi demokratian ympäristöksi. Se tarjoaa monenlaisia ylhäältä alas ja erityisesti alhaalta ylös toimivia demokratian muotoja.

Koska rehtorin asema koulun kehittämisessä on korostunut, hänen roolinsa demokratian henkeä luovana toimijana on niin ikään merkittävä. Se tarkoittaa myös oppilaiden aseman parantamista koulun rakenteissa ja päätöksenteossa. Oppilaskunnan kuulemisen lisäksi nykyiset digitaaliset ratkaisut mahdollistavat hyvin nopeasti toteutettavia kyselyjä, joiden avulla saadaan selville oppilaiden kanta asioihin, mikäli se halutaan kuulla.

Yhtä lailla digitaalinen ympäristö tarjoaa mahdollisuuden muodostaa demokraattinen yhteisö, jossa sen kaikilla jäsenillä on mahdollisuus olla aktiivinen, tehdä aloitteita, jatkaa keskustelua tai opiskella, mitä demokratia on. Demokratia ja osallisuus ovat toimintaa ja yhteisen maailmamme jäsentämistä ja tutkimista, mutta ne ovat myös opiskeltavia asioita, oppisisältöjä, jotka syventävät laajempaa ymmärrystä osallisuudesta ja demokratiasta sekä niiden merkityksestä.

Luokkahuonearki ratkaisee

John Dewey korosti omassa ajattelussaan demokraattisen elämäntavan jokapäiväisyyttä ja arkisuutta. Oppilailla tulisi olla mahdollisuus harjoitella osallistuvan ja aktiivisen kansalaisen elämäntapaa koko ajan, jolloin luokkahuoneen käytännöt ovat avainasemassa, erityisesti se, kuinka opiskelu luokassa rakentuu. Kun tulevaisuuden koulun kehittämisessä kiinnitetään huomiota osallisuuden näkökulmaan, luokkahuonearki on merkittävin asia koko yhteisön yhteiselon rakentamisessa.

Edellä kuvatut muutoksen kolme peruskiveä muodostavat suuntaviivat myös arjen kehittämiselle luokkahuoneissa. Suomalaista demokratiaa on joskus kuvattu ilottomaksi ja vakavamieliseksi. Yhteisen maailman rakentaminen on toki vakavaa, mutta iloisuuttakaan ei saisi unohtaa. Vakavuutta luo malleihin ja vakiintuneisiin toimintatapoihin tarttuminen, kun taas uusien ideoiden ja käytännön luominen tuovat niin uusia oivalluksia kuin elämän moninaisuutta. Demokratia- ja osallisuuskasvatus pyrkivät luomaan lapsille ja nuorille tunteen yhteisöön kuulumisesta. Se tapahtuu yhteisten ilojen, surujen, onnistumisten, epäonnistumisten ja muiden tunteiden myötä. Tärkeintä on luoda luokkahuone ja koulu sellaiseksi, että tämä moninaisuus voi tulla mahdolliseksi. Tällöin voimme ratkaista yhdessä, kuinka niiden kanssa elämme. Demokratia ja osallisuus ovat sekä henkeä että rakenteita. Molempia tarvitaan.

Luettavaa

Alhanen, K. 2016. Dialogi demokratiassa. Gaudeamus: Helsinki.

Arendt, H. 2002. Vita activa. Ihmisenä olemisen ehdot. (Suom. R. Oittinen ja työryhmä). Vastapaino: Tampere.

Dewey, J. 1966. Democracy and Education. New York: The Free Press. (Huom! teos ilmestyy suomeksi käännettynä vuoden 2017 aikana.)

hooks, b. 2007. Vapauttava kasvatus. (Suom. J. Vainonen.). Kansanvalistusseura: Helsinki.

Raiker, A. & Rautiainen, M. (toim.) 2017. Educating for Democracy in England and Finland. Principles and Culture, 140-153. Lontoo: Routledge.

Suoninen, A., Kupari, P. & Törmäkangas, K. 2010. Nuorten yhteiskunnalliset tiedot, osallistuminen ja asenteet. Kansainvälinen ICCS 2009 -tutkimuksen ensituloksia. Koulutuksen tutkimuslaitos: Jyväskylän yliopisto.